

CERUZAJEGYZETEK EGY ÖSSZELETÉS NYOMÁN

Jozsef Pap: *Zsiv predel*. Makedonszka revija, Szkopje, 1985

A valamivel több mint félszáz verset tartalmazó *Zsiv predel* és *Rés*, a *Rendhagyó halászat* és a *Véraláfutás* darabjaiból állt össze. Pap József verseit Paszkal Gilevszki fordította, aki sokat tett és tesz a magyar, s külön a jugoszláviai magyar irodalom macedóniai népszerűsítéséért.

Van a fordításösszehasonlításnak egy súlyos, „vele született” fogyatéksága: igazságtalan. Nem egyformán értékeli erényt és hibát. A jó fordítást magától értetődőnek veszi, csak a fordítói leleményre, huszárvágásra figyel fel, ugyanakkor kíméletlenül kiszűri a legkisebb hibát, melléfogást, leiterjakabot is. Ráadásul az összehasonlítóknak még egy módszerbeli ellentmondást is fel kell oldania: a fordításelemzés szörszálhasogató munka, minden téglát összevet az ember ahhoz, hogy véleményt mondhasson az ikerépítményről. *Szavak, kifejezések* jelentéstartalmát vizsgálhatom, mérlegelem, közben hiszem és vallom, hogy a fordítás minősége — pláne versnél — *nem szó szerinti hűség* kérdése. A fordítónál, mint a keramikusnál is, nem azt a színt nézem, amit éppen felhord a művére, hanem azt, amit az égetés után kap belőle. S tudjuk, hogy a versolvasó tudatának kemencéjében munkáló gőzök és gázok — a bölcsődaltól kezdve a népszokásokig mindaz, ami egy nemzet közös, sokszor egyedi kincse — sokszor fontosabbak a szavak szótári jelentésénél. Hogy példát is mondjak: nem akadok fenn rajta, ha Gilevszki *ügyetlennek, esetlennek* fordítja a *gyámoltalant, hízelgőnek* a *meghunyszkodót, örökrének* az *örökölt*, mert attól a kép a vers még lehet hű. A baj ott kezdődik, ha szókészleti okokból vagy figyelmetlenségből, félrehallásból, hiányos nyelvismeretből vagy talán inkább a nyelvi közeg hiányából úgy ferdül el egy-egy szó, kifejezés, hogy attól menthetetlenül kisiklik a metafora, a kép, a gondolat, a vers.

A versfordításoknak körülbelül a fele kiállta az összehasonlítás próbáját. Igazgyöngyök is akadnak közöttük. Például

Doma

Otthon

I toa e polaza
Miriszot
Na szmrznatata ruba
Na nasata umrena majka.

Ez is látogatás
A fagyszíttá kanavász
illata
Halott anyánké.

A *polaza* és a *ruba* miatt igazgyöngy. A macedón is ismeri tudniillik a *poszeta* szót, Gilevszki mégsem érte be vele hanem a sokkal hangu-

latosabb, intimebb *polazát* választja, ami *első reggeli látogatást* jelent. A *rubá* pedig azért telitalálat, mert jelentése *kelengye*. A fordítói dústítás ragyogó példái. Nem azért, mert a fordítás jobb „akar” lenni az eredetinel, hanem mert a fordító él a rendelkezésére álló nyelvi eszközökkel és kitágítja az asszociációs kört.

Igen jó a címadó vers fordítása is (*Zsiv predel, Rendhagyó halászás*). Az apa súlyos szavában, tájhordozó tekintetében benne vannak a patriárkális macedón család évszázados hagyományai. A fordító szabadon eltér az eredeti vers sortördelésétől, gondolategységeket sorakoztat fel anélkül, hogy megbontaná a képet vagy megbolygatná a ritmust.

Több olyan versfordítás is akad aztán, amelyben külön kiemelnievalót, látványos megoldást nem találok ugyan, de „szürke” hűségével, finom ráérzésével, fegyelmezettségével maradéktalanul adja vissza az eredetit (*Poraka; Ragjanyeto na pesznata; Nasiot najmracsen den; Nepravilno ribarenje; Cvekjinyata na M.*). Ide sorolnám a *Koncept* címűt is, amelyben Gilevszkinék sikerül átmentenie Pap visszafogott, árnyalt humorát (*Piszkozat*).

S talán azt sem volna szabad elhallgatni — ez már nem fordítói lelemény, hanem nyelvi adottság, de a fordítás mindenképpen nyer vele —, milyen természetes közegükre találtak a macedón nyelvben Pap József kedvenc madarai és virágai.

Általában Gilevszki tökéletesen rezonál Pap versvilágával, megtalálta a megfelelő nyelvi és stiláris eszközöket, hogy sikerrel építse azt újjá a macedón olvasó előtt. A rezonáláshoz azonban Gilevszkinék a leggyakrabban érzelmi töltetre van szüksége. Ahol ezt megtalálja az egyébként végsőkéig racionálisnak és objektívnek tartott Pap-versekben, elemében van. Ahol viszont nem tud ilyen érzelmi töltetbe „kapaszzkodni”, elbizonytalanodik. Nem merném azt mondani, hogy azért, mert képtelen végigcsinálni azt, amit egyik kritikusa szerint Pap csinál, hogy „kiüríti a szavakat”, megfosztja őket „nemcsak eredeti jelentésüktől, hanem mindenféle konkrétan értelmezhető jelentéstől is” (fordító legyen a talpán, aki ezt utánacsinálja egy másik nyelven!), inkább arra gyanakszom, hogy azért, mert a szavak *jelentésére* összpontosít (egyelőre fogadjuk el, hogy mégiscsak van eredeti jelentésük), és nem a szavakból összeálló *képre*. Göröcsösen hű az eredetihez (részleteiben), és épp ezáltal lesz hűtlen hozzá (egészében). De lássunk néhány példát!

A *Naplórészlet* c. vers fordításában ez áll: „i duri da dojdeme priszebe / nasata szoba / od negovato nabrojuvanye / sze iszpolni szo baruten mirisz / i szo mogila od trupovi...” Az eredetiben pedig: „s mire észbe kaptunk / szobánk / megtelt sorozatainak / puskapor szagával / hullahegyeivel.”

A *nabrojuvanye* a problematikus, mert *felsorolást* (értsd: szóáradat) jelent, amitől a macedón olvasó még nem fog puskaporszagot érezni a

következő sorban, illetve ha érez, nem tudja, mitől. S joggal ütközik meg a hullahegyeken is.

Az *Allásfoglalás* első három, illetve négy sora macedónul így hangzik: „Nema vprocsem da gi szpaszi / Ni recsiszi dominantno naszlednata / Kora na dlankite nivni”. Magyarul pedig: Nem menti fel őket / Szálfaerős derekuk se / A már-már dominánsan öröklődő / Kéreg tenyerükön (. . .)”

A *szálfaerős derekuk* elsikkadt. És zavar a megmenti értelmű *szpaszi* a *felmenti* helyett, meg a *(fa)kéreg* jelentésű *kora*. Érdekes, hogy a vers szerb fordítója sem érzékeli a felmentés és megmentés közti árnyalatot, de legalább *žuljt* mond.

A *B. Sz. Gy. képei előtt* c. vers fordításában félreérti a *szelíd* jelentésű *kezes* szót és *racsniot szvetről* beszél (mintha szerbhorvátul *ručni szvetnek* mondanám), *prazninát* mond (*világ*űr helyett (egyértelmű, hogy Papnál világűrről van szó!), és azt a sort, hogy „. . . *elméd hártvaszeletein járok*”, így ülteti át: . . . *odam po membranszkitere zanki na tvojoj mozok*. Anyagiasítja tehát az *elmét*, éteri, gondolati régiók helyett a kórbonctan vizeire tereli az olvasót, ráadásul meglehetősen ügyetlen költői eszközökkel (*membrán!*), kétes eredménnyel.

Különös fordítói eljárásnak tartom továbbá azt is, hogy a Lengyel János emlékének szentelt *Aranyfonál* c. verset — melynek utolsó versszaka Papnál így hangzik: „S befűzött, önmagát fűzte a tűbe / Harsány szóval éltette a pártot / A gyengéd és törékeny / Lengyel János / Aranyfonalát / Az örökkévalóságba” — a fordító így fejezze be: „I szamiot sze nadenal vo iglata / Szó gromliv glasz vikajkji / »Da szivee Partijata«.”

Mellékmondatból jelmondat lett, munkásmozgalmi reminiscenciából plakátvers!

A végére hagytam a *Tisza* fordítását. Ebben Pap a *nyár derekáról* beszél, Gilevszki *testrészként* értelmezi a derekat (mentségére legyen mondvá, hogy két sorral feljebb a folyó fővenyicsípőiről szól a költő); ahol Papnál *elnyúlt* (értsd: elterült) a róna, a fordítónál *nyúllékony* (rasztegliva), a *tiszavirágot*, amire egyszerűen nincs macedón megfelelő, *egynapos virágnak* (!) fordítja, ezek után már nem is csodálkozunk rajta, ha e növényre mic surinizált, kis rovarok nem *egyetlen nászban* pusztulnak el, mint Papnál, hanem *egyetlen hullámban*; a *vad áradásból navodnuvanye*, azaz *öntözés, elárasztás* lett (holott a macedón is ismeri a *poplav, poplava* szót), s míg Pap azzal fejezi be versét, hogy „*Mi meg álmodoztunk*”, a fordító ezt mondja: *A nász ne nadoli szon blazsen*, ami gyönyörűen hangzik ugyan, de mást jelent: *Minket meg elnyom az áldott álom*.

Azt hiszem, Radó György mondta: a versfordítás a kompromisszumok művészete. Ha ez igaz, akkor a fordító már eleve tisztában van azzal, hogy az a költő, akit ő állít a befogadó nyelven olvasó vers-

kedvelő elé, nem száz százalékban azonos az eredetivel. De vajon hány százalékig kell azonosnak lennie vele? Hol a határ, amelyen innen még van értelme a fordításnak — ahol a torzítás még foncsorozási hibának, a tükkör tökéletlenségének tudható be —, amelyen túl viszont, ha nem akarunk vidám parki tükrök lenni, inkább bele kell törődnünk, hogy vannak lefordíthatatlan versek is. Nos, ezt a határt nem húzhatja meg előre senki emberfia: a fordítónak kell ösztönösen megéreznie. És éppen ezt az ösztönösséget hiányolom a leginkább Paszkal Gilevszki egyes fordításaiból. Ő, aki gyermekkorában szívta magába a magyar nyelvet, miért nem nyelvi, fordítói ösztönére hagyatkozik inkább, miért a szótárra?

SZILÁGYI Károly

A BIZONYTALANSÁG LEÍRÁSA

Thomka Beáta: *A pillanat formái*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Poétika és interpretáció kapcsolatát határozza meg Thomka Beáta *A pillanat formái* című kötetének Tzvetan Todorovtól származó mottója, amely a rövidtörténet szerkezetével és műfajával foglalkozó könyv szerzőjének nemcsak az irodalomtudományról való felfogására mutat rá, hanem a könyv szerkezetét is megsejteti, előlegezi. Ahogyan „Az interpretáció egyszerre előzi meg és követi a poétikát: ez utóbbinak a fogalmai a konkrét elemzés szükségleteinek megfelelően alakulnak, amely viszont csak úgy haladhat előre, hogyha használja az elmélet által kimunkált eszközöket, úgy épül fel Thomka Beáta könyve is: három nagyobb egységet különíthetünk el benne; az első részben „narratív poétikai vázlat”-ot ad, a prózapoétika legfontosabb fogalmait ismerteti, rendszerezi, felsorolja és értelmezi azokat a terminus technicusokat, amelyeket a könyv többi fejezetében alkalmaz, valamint műfajtróneti összefoglalót vázol fel, a rövidtörténet kialakulására keresve választ; a második részben egy-egy elemzést olvashatunk Lovik Károly, Kosztolányi Dezső és Örkény István elbeszélő művészetéről, míg a harmadikban a már felvázolt poétika alapján elvégzett interpretá-

ción összegezést, elméleti tanulságait találjuk meg.

Éppen ezért nem túlzás azt állítani, hogy Thomka Beáta irodalomtudomány-szemléletét rugalmasság, s irodalmi felfogását egyfajta dinamizmus jellemzi — a „dinamikus” egyébként igen megerhelt szava a kötetnek —, mert szerinte az irodalmi formák nem állandóak, hanem szüntelenül alakulnak, s addig életképesek, amíg az irodalomtudomány számba nem veszi összes jellemzőjüket, amíg nem válnak kanonikusokká. Saját bevallása szerint az orosz formalista irodalomelmélet képviselőihez hasonlóan a novellát kanonikus formának tartja, ezért jómaga egy dinamikus műfaj, a rövidtörténet sajátosságaival foglalkozik.

A pillanat formáinak szerzője több helyen is megfogalmazza könyvének célját: „az állandóan változó, alakuló, már-már megfoghatatlan kis formák világában (...) tájékozódni”. Azt „a meglévő eszközök birtokában megértetni és leírni”. Még pontosabban: „E dolgozat csupán a konstrukciós elv változásaira összpontosít a magyar rövidpróza újabb, illetve legújabb kori jelenségei alapján.” Mivel Thomka Beáta a narratív poétika egyik legjobb hazai ismerője és kutatója —